

Jedna inovacija: hibridni kukuruz*

Henri Mendras

Nacionalni centar za znanstvena istraživanja, Paris, Francuska

SAŽETAK U ovoj minucioznoj a istodobno jednostavnoj analizi širenja hibridnog kukuruza na jugozapadu Francuske, Mendras izlaže rijetko složene psihičke i socijalne mehanizme širenja inovacija u selo – čak i kada je, s agrotehničkog stajališta, prijelaz s domaćeg kukuruza na hibridni vrlo jednostavan a ekonomska superiornost očita. Autor je, temeljem rezultata ankete na seljacima u dolini Nay 1960. i drugih izvora, dokazao da su seljaci hibridni kukuruz prihvatili nakon pet do šest godina koliko je bilo potrebno da se on tu aklimatizira, a seljaci uvjere u njegovu prednost nad domaćim »biskajskim krupnim ridim« kukuzom. Jer seljak odluku ne donosi na osnovi puke tehničke i ekonomske racionalnosti kao agronomi i stručnjaci nego drugog tipa racionalnosti: seljak oklijeva zbog nesigurnosti, jer on mora napustiti zatvorenu seljačku ekonomiju i ući u tržišnu, a kako tržišna donosi promjenu načina života, za njega je to ravno upuštanju u avanturu. Seljak pri odlučivanju koristi i kriterije moralnog vrednovanja, a to je drugi sustav racionalnosti i vrijednosti: od (seljaku očitih) estetskih i nutritivnih kvaliteta domaćeg kukuruza za uzgoj peradi i svinja (on je i ljepši i bolji), različite mjere količine uroda, činjenice da hibrid potječe iz Amerike iz koje su dolazila i druga zla, manihejskog moraliziranja o tome je li strano bolje od domaćeg i potrebe da se hibrid pokaže u istim uvjetima uzgoja kao i domaći kukuruz, pa do sarkazma i ironije susjeda zbog toga što seljakov hibrid kasni u vegetaciji i berbi, te prihvaćanja vlastite dekvifikacije i neodraslosti.

Seljaci su hibrid prihvatili kad se on integrirao u sistem kultura, a on je svoje mjesto u rasporedu kultura, u sistemu proizvodnje i komercijalizacije dobio kad je nastupila promjena u tradicionalnom korištenju kukuruza. Tek je 1959. prestao biti unosan tov svinja, jer su se one slabo prodavale. Jednostavna i ograničena promjena u sistemu proizvodnje koju je hibridni kukuruz značio bila je protivna seljakovom »duhu« jer je on – umjesto »gotovog proizvoda«, masne svinje koja je zahtijevala rad i njegu – trebao prodavati »sirovi« biljni proizvod, kukuruz. Seljak je majstor svog zanata a kukuruz nije nikakvo »remek-djelo« koje bi se na jednak način trebalo pripisati sposobnosti i iskustvu njegova »stvaraoca«.

Copyright © 2003 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research of Zagreb.
Sva prava pridržana – All rights reserved.

* IV. poglavlje »Une innovation: le maïs hybride« iz knjige Henria Mendrasa: *La fin des paysans* (Paris: Futuribles, 1967, pp. 129-165). S francuskoga preveo Nenad Fejić, kojem zahvaljujemo što je dopustio da prijevod objavimo. Redaktori prijevoda: Vlado Puljiz i Antun Petak.

Drugo, seljaci su vidjeli da je hibrid prethodnica cijelom nizu promjena. Nakon nekoliko godina morali su uvesti druge skupe promjene: uzgoj je ekonomičan na većim površinama, što zahtijeva skupu mehanizaciju (traktor, berač itd.) i intenzifikaciju, sadnju na najboljim zemljama i zamjenu strnih žita kukuruzom (svodenje livada za kojima su žudjele generacije na obična polja, i to pod kukuruzom koji nije niti za kruh kao pšenica, izaziva sveopće zgražanje, posebice jer se potom opet pretvaraju u livade), pojavu savjetnika koji zamjenjuje oca s nužnošću da seljak čitav život uči, jer više nema prokušanog postupka na kojega bi se mogao osloniti, kao i ovisnost o zadruzi, o kreditima o kojima odlučuju oni isti koji su o seljaku i ranije odlučivali. Sve u svemu, krajnja posljedica te, na prvi pogled, male promjene jest gubitak seljakove samostalnosti i promjena njegova načina života. Hibridni kukuruz ubija domaću zemljoradnju, ako pod njom razumijevamo tradicionalno seljaštvo i seljačko društvo, jer uništava sitne zemljoradnike i time cijeli sustav socijalne slojevitosti i oblika društvenog života. Nekadašnje bearnsko selo umire i ono je toga svjesno. Zato su zabrinutost i strah seljaka opravdani. Iza uvođenja toga novog kukuruza postoje neke političke zadnje namjere, koje su oni vidjeli. Autor je obradio i različit odnos »crvenih« (komunista) i »ispravnih« (katolika) prema ovoj novini te pokazao da je i crkva sklopila savez s tehničkim napretkom i ekonomskim uspjehom.

Autor je analizu proveo sa stajališta seljaka i zato njegova raščlamba dinamike uvođenja hibridnog kukuruza, ovisno o imetku obiteljskih gospodarstava, spada među rijetke svrhovite, metodologijski, kategorijalno i interpretativno besprijekome sociologijske studije širenja inovacija. Jednostavno, razvidno je koju ulogu u odlučivanju, osim tehnoloških i ekonomskih, imaju socijalni, demografski, kulturni i drugi čimbenici, primjerice velika poticajna uloga potomstva, utjecaj odnosa između oca i sina (posebice u obitelji patrijarhalnoga tipa), kao i rascjep koji je hibridni kukuruz stvorio između onih koji ga mogu prihvatiti i kojima je to unosno, i onih koji ga odbijaju ili pak, prihvaćajući ga, samo privremeno popravljaju svoj već načet ekonomski položaj.

Ključne riječi: hibridni kukuruz, način života, širenje inovacija i sustav poljoprivredne proizvodnje, odlučivanje seljaka.

Uzgojen u SAD, gdje je pridonio prosperitetu Srednjega Zapada, hibridni je kukuruz naročito veličao Hruščov, njegov najvatreniji propagator. Kada je poslije Drugoga svjetskog rata uveden na jugozapadu Francuske, trebalo je proći neko vrijeme da se on tu aklimatizira, a seljaci se uvjere u njegovu superiornost nad tradicionalno uzgajanim vrstama, naročito nad »biskajskim krupnim ridim« kukuruzom (*grand roux basque*). Kada bi se raspolagalo preciznim statistikama o uzgoju obadviju vrsta kukuruza, bilo bi vrlo instruktivno pratiti napredak hibrida iz godine u godinu, od regije do regije.

Dobri poznavatelji biskajske i bearnske poljoprivrede iznijeli su više hipoteza kako bi objasnili zašto su pojedini kantoni brže od ostalih usvojili ovaj hibrid. Regije s grupiranim naseljima bile su, tumači se, podesnije za širenje nove kulture nego regije s raštrkanim naseljima. U prvim su susjedski kontakti svakodnevnici te napre-

dak pojedinca ubrzo postaje privlačan njegovim susjedima, dok izolirani poljoprivrednik na svome, od sela udaljenom gospodarstvu, nema prilike vidjeti, usporediti i informirati se o promjenama. To bi značilo prihvatiti hipotezu kako je iskustvo susjeda osnovni izvor informacija, a susjedov uspjeh najuvjerljiviji argument. To također znači da su komunikacije efikasnije u selimu nego u zaseocima ili na izoliranim farmama. Izgleda da su psihički i socijalni mehanizmi širenja novina kompleksniji. No, verifikacijski pokus koji smo izveli u departmanu Basses-Pyrénées nije potvrdio taj zaključak. Štoviše, on je pokazao da su regije sa raštrkanim naseljima bile promptnije od regija s grupiranim naseljima. Ta je indicija, naravno, nedovoljna i trebalo bi znati nije li očitovana povezanost nastala zahvaljujući nekoj drugoj varijabli, posebno kulturnim tradicijama tih različitih regija.

Postoji, kažu, i izvjestan odnos između politike i širenja hibridnog kukuruza koji je, navodno, privlačniji katolicima nego komunistima. Vidjet ćemo da između tih dviju olina postoji logička povezanost. Nažalost, sva nastojanja da se izborni rezultati i obnašanje vjerske prakse usporede s podacima o prihvaćanju hibrida, završila su neuspjehom: neka su »crvena« područja brzo prihvatila hibrid, dok su se »ispravna« sela tome dugo protivila. Jasno je da bi se zaključci iz takve usporedbe mogli izvesti tek kada bi se istraživanje provelo na razini pojedinca, a ne na razini geografskih jedinica. Ova usporedba ipak dopušta zaključak kako ta povezanost nije tako direktna i tako očita kao što to tvrde neki lokalni promatrači.¹

Bogati krajevi, zadovoljni svojim stanjem, manje su skloni promjenama od onih slabije stojećih. Sve indicije, svi poznati slučajevi podupiru tu hipotezu. Anketu smo proveli u dolini Nay, zato što je 1960. ona spadala među ona područja Bearna koja su najsporije napuštala domaći kukuruz, jer je on tu davao izvrsne rezultate. Kada bi bili dostupni statistički podaci za dobivanje približne informacije o prinosu kultura i o prihodima gospodarstava od komune do komune, ili od kantona do kantona, moglo bi se utvrditi kakva je povezanost između bogatstva poljoprivrede i otvorenosti poljoprivrednika za promjene.

Malobrojnost podataka i mala značajnost pokušaja tih usporedbi, nalažu da analizu otpočnemo na razini pojedinca, ograničavajući se, zbog nedostatka širih mogućnosti, na podatke dobivene anketom što ju je proveo Jean-Claude Papoz na stotinu poljoprivrednika u dolini Nay.²

Agrotehnički, prijelaz s domaćeg na hibridni kukuruz vrlo je jednostavan: oba se praktično uzgajaju na isti način. Hibrid treba posaditi nešto ranije, u širim redovi-

¹ Kontrolne ankete na kojima se temelje takva razmišljanja, proveo je Jean Duplex.

² Izrazi u navodnicima preuzeti su iz izvještaja o anketi: Papoz, Jean-Claude: Enquête pilote sur la culture du maïs hybride dans les cantons de Nay, *Economie rurale*, XLV (1960): 29-43. Za interpretaciju rezultata mnogo dugujem Nathan Leites s kojom sam vodio nekoliko rasprava. Zahvaljujem joj na vrlo korisnim sugestijama i za ovaj rad, ali i za druge radove.

ma. Više nije potrebno ni skidanje lišća («effeuiller»), ni rezanje vrhova stabljike («écimer»). Manje je rada ali i manje kukuruzovine. Najznačajnije razlike su u tome što sjeme hibrida treba kupiti, jer se ono proizvodi križanjem, te što je za njega potrebna veća količina gnojiva (približno 300 N.F. – novih franaka – po hektaru), i najзад, hibrid zahtijeva uporabu herbicida i preparata protiv gljivičnih bolesti jer je osjetljiviji na atmosferske prilike i parazite. Sporijeg rasta u početku od domaćeg kukuruza, on traži dobroobrađena polja, kako ga korov ne bi ugušio. Uz tih nekoliko predostrožnosti, on u prosjeku daje dvostruko veći prinosa od «biskajnskoga krupnog ridega».

Ovih nekoliko poboljšanja u obradi dostupno je, vidimo, svakom seljaku, a ulaganja u sjeme, gnojivo i antiparazitske preparate mala su u usporedbi s povećanjem prinosa. Superiornost hibrida je i za tehničara i za ekonomista toliko očita da je entuzijazam Nikite Hruščova razumljiviji od oklijevanja ruskih, bearnskih, pa čak i američkih seljaka. U SAD u jednoj regiji Iowe, sociolozi su anketom³ otkrili da je tek deset godina nakon prve kampanje u prilog hibridu, svega oko tri četvrtine farmera posadilo novu sortu. U prosjeku protekne pet godina od trenutka kada poljoprivrednik upozna novu sortu do trenutka odluke da je i koristi. U Iowi je svaki farmer htio izvesti «vlastiti» eksperiment prije donošenja odluke o primjeni. Vidjet ćemo da su bearnski seljaci manje individualisti. Ipak, kompleksni mehanizmi kolektivnog odlučivanja uvjetovali su otprilike jednako dugo odgađanje širenja kulture hibrida u regiji Basses-Pyrénées.

Kada bi za poljoprivrednika sve bilo tako jednostavno kao za agronoma, to bi vrijeme bilo znatno kraće i u Iowi, i u Ukrajini, i u Bearnu. Da seljak ne gleda uvijek na isti način kao agronom, već u početku nam je potvrdio jedan naš informant, uzviknuvši: «Ali, gospodine, oni će s tim kukuruzom upropastiti poljoprivredu u cijelome kraju!» Kako poljoprivrednik, čiji se prihodi tim kukuruzom nastoje povećati, može u njemu vidjeti smrtnu opasnost? Tu proturječnost valja pokušati razjasniti.

Godine 1959., deset godina nakon uvođenja hibridnog kukuruza, 19 od 100 ispitanih poljoprivrednika nije uzgajalo hibridni kukuruz, 10 ga nije nikad uzgajalo, 9 ga je uzgajalo godinu dana ili dvije i nakon toga su odustali, 36 ga je uzgajalo na površini manjoj od jednog hektara (tablica 1.). Dakle, više od polovice poljoprivrednika nije stvarno usvojilo novu sortu. Napokon, svi su, osim njih 16, nastavili usporedo uzgajati domaći kukuruz, ali obično na manjim površinama od onih pod hibridom (pola hektara u prosjeku).

³ B. Ryan and N. Gross: The diffusion of hybrid seed corn. – *Rural sociology*, VIII (1943), 15-24.

Tablica 1.
Površina pod kukuruzom

Površina	Domaći kukuruz	Hibridni kukuruz
Ne sadi kukuruz	16	19
Manje od 1 ha	58	36
Od 1 do 2,5 ha	18	29
Više od 2,5 ha	7	15
Ukupno	99	99

Simultani uzgoj jedne i druge sorte olakšava usporedbu koja bi, jer ide u prilog hibridu, trebala dovesti do brze eliminacije domaće sorte. Od toga, međutim, nema ništa. Poljoprivrednici nastavljaju više godina uzgajati obje sorte, iako se gotovo svi (85%) slažu s tim da hibrid daje veći prinos. Prinos, dakle, nije odlučujući argument: 70% poljoprivrednika tvrdi da hibrid zahtijeva previše njege, rada i raznih troškova, a ne pruža iste mogućnosti kao domaći kukuruz, pogotovo ne u ishrani peradi.

Hibrid je obično bijel, dok je »krupnozrni ridi« žut, a na Jugozapadu dobro pile mora biti žuto! Posebno je važno, kažu, da se dobre gušće jetrene paštete mogu dobiti jedino ako se guske šopaju domaćim kukuruzom. Kako reče jedna seljanka: »Dam li svojim kokicama hibrid, one su poslije dva sata gladne i opet počinju ključati, a domaći ih drži puno dulje sitima«. Stručnjaci ne smatraju da se dvije sorte u nutritivnoj kvaliteti toliko razlikuju. Ali seljanke, one se ne daju prevariti i uvjerenе su da je za perad, a posebice za paštete, jedino dobar domaći kukuruz. Dokaz vide i u tome, što je 1959. domaći kukuruz na tržnici bio po kvintalu 200 franaka skuplji od hibridnog.

Poljoprivrednik se u tom pitanju slaže s domaćicom, ali pritom drži da je domaći kukuruz i »ljepši« od hibridnog. Kako bi uvjerio anketara, domaćin se često penjao na tavan po klipove obadviju sorti i uspoređivao ih: »Gledajte ovoga, istina debeo je, ali nije pun na krajevima, a naročito pogledajte ovo, zrna su toliko zbijena da nisu okrugla, kao da su smežurana: domaći klip je pun, zrna su pozlaćena i nabrekla, to je lijep klip«. Očito, jedan izgleda bolje od drugoga, i pruža veći »estetski« užitek pri uzgoju i berbi. Čak i više od toga, on stvarno izgleda na neki način »zdraviji«.

Te su estetske i nutritivne kvalitete poljoprivredniku očite i uvjerljive. On, međutim, mora priznati, mada teška srca, da je i klip i prinos hibrida veći. Neki čak i o tome još uvijek raspravljaju. Na tržištu se domaći kukuruz mjeri duplim dekalitrima, dok se hibridni (koji se predaje zadruzi) mjeri kvintalima. Ta razlika omogućava priču o tome kako je prvi teži od drugoga, i kako bi, ako bi se zamijenio sistem mjera, težina prvoga daleko nadmašivala višak drugog u zapremnini. Oni koji imaju smisla za točnost, izveli su pokuse i našli sasvim minimalnu razliku, ali u to nisu uspjeli uvjeriti ostale.

Druga metoda usporedbe sastoji se u tome da se krune dvije košare obiju vrsta klipova. Mora se priznati da se jedno vjedro zrnjem puni brže od drugoga! Neki su i to pokušali: košara hibrida sadržavala je 87 klipova koji su dali 17 kg zrna, dok je košara domaćeg kukuruza sadržavala 130 klipova koji su dali svega 14 kg zrna. Odlučujući bi način usporedbe bio bi da se izvaže berba s jednog hektara hibrida i s jednog hektara domaćeg kukuruza, ali i to je teško, jer se uvijek se može postaviti pitanje jesu li obje površine obradivane kako treba.

U dolini Nay dobro uzgajana biskajska sorta davala je izvrsne rezultate (40 q po ha), a slaboobrađivan hibrid teško može dati više, a ponekad daje i manje. Polovica ispitanih seljaka izjavila je, međutim, da ne treba poduzeti nikakve promjene u načinu obrade pri prelasku s jedne vrste kukuruza na drugi. Samo je trećina odgovorila da je potrebno više gnojiva. Zaista, kao što je rekao jedan poljoprivrednik, zašto »dodavati gnojivo da bi rastao korov, pa poslije trošiti na herbicide?« Izgleda da prosječan poljoprivrednik tako malo poštuje upute za uzgoj, da jedva polučuje za 10 kvintala po hektaru veći prinos nego što bi ga dobio od domaće sorte, dok bi normalno taj prinos imao biti udvostručen.

Isprva usporedba nije bila moguća, s obzirom da su mnogi poljoprivrednici hibridni kukuruz često sadili u vrtovima i povrtnjacima, jer su raspolagali sasvim malom količinom sjemena što im ga je dao susjed. Dobar prinos iz vrta komentirali su: »Naravno, u vrtu bolje rađa nego u polju«. Jedan informant nam je rekao: »Uzeo sam jedno zrno i posadio ga pred kućom, i nije ništa niklo, i onda...« Nasuprot ovima, drugi poljoprivrednici, jer su sjeme dobili besplatno, nisu htjeli kvariti najbolju zemlju i posijali su ga na najslabijoj!

Tako je argument prinosa manje uvjerljiv nego što izgleda. Dok je kvaliteta očita i nesporna, kvantiteta se mjeri na različite načine, kojima je moguće proturječiti tim više što se to povećanje količine, kojim se seljaka nastoji očarati kao izvorom novih prihoda, vrlo skupo plaća. Često i govore: »Taj kukuruz treba kupiti prije nego što ga se pobere«. Nasuprot tome domaći je kukuruz stajao seljaka samo rada i stajskog gnojiva!

Ne znajući nikad hoće li godina biti dobra ili loša, seljak ne želi preuzeti rizik i uložiti novac u neizvjestan rezultat. Osim toga, »prvi ušteđeni novac je i prvi zarađeni« i »ako još treba i pozajmljivati od poljoprivrednog kredita, onda stvarno ne!«

Napokon, kako hibridnom kukuruzu treba više vremena da nikne i kako je njegov rast u prvoj fazi sporiji, onaj tko je njime zasadio svoja polja sa strepnjom očekuje da u prvim mladicama ugleda rezultat svojih napora. Kako je klijanje sporo, seljak je zabrinut i izložen rujanju susjeda čiji je domaći kukuruz »startao« brže. Sarkazmu »gledaj kako čami tvoj kukuruz«, novator može jedino odgovoriti: »čamiš ti sa tvojim zastarjelim pojmovima«, u očekivanju da njegov kukuruz dostigne rast onoga drugoga. Tek nakon nekoliko godina u hibrid se stječe dovoljno povjerenja i strpljivo čeka da on nadoknadi svoje zakašnjenje i dostigne biskajski.

Još neki detalji kompliciraju problem. Hibridni se kukuruz, primjerice, kasnije bere od domaćeg, tako da novator koji ga nije pobrao dok su ostali već završili berbu, dolazi u opasnost da ga smatraju lijenčinom i da o sebi čuje »taj ima svoje zamisli, ali je trom«. Jedan nam je izvijestilac rekao: »grdili bi nas«. Neki jednostavno smatraju da polja hibridnog kukuruza djeluju »tužno« u usporedbi s domaćim.

I zašto, na koncu konca, proizvoditi više kukuruza? To, ekonomistu iznenađujuće pitanje, u praksi se postavlja većini poljoprivrednika. Jedan naš izvijestilac je to i potvrdio: »Kada bih mogao tim kukuruzom uzgojiti jednu svinju više, učinio bih to, ali žena i ovako ima posla preko glave«. Doista, u tradicionalnom sistemu proizvodnje kukuruz je u prvom redu služio kao hrana za svinje i perad, i gotovo se uopće nije prodavao; jedva se nešto malo viška prodavalo na tržnici, ako ga je bilo. Nešto malo sjemena se trampilo sa susjedom, i to je bilo gotovo sve što je izlazilo s gospodarstva. Žena, međutim, ne može toviti puno više svinja i peradi, tako da se višak zrna više rasipa nego što se stvarno koristi.

Tom je argumentu lako odgovoriti, bilo mogućnošću veće prodaje, bilo smanjenjem površina pod kukuruzom, te njihovim korištenjem za neku drugu kulturu, a na gospodarstvu od desetak hektara pola uštedenog hektara je dragocjeno. Ali tada bi trebalo mijenjati »plodored«. A kako se domaći kukuruz i inače čuva za perad, jasno proizlazi da je hibrid u proizvodnji »suvišan«, koliko god to zvučalo paradoksalno.

Istakli smo, nova se kultura prihvaća jedino ako se integrira u sistem postojećih kultura, kako bi ga usavršila i pojačala. Izgledalo je da se ta opća propozicija ne može odnositi na ovaj slučaj, budući da je u pitanju ista kultura, samo se mijenja sorta. Međutim, sve dok nova sorta ne nađe mjesto u sistemu, ona je, unatoč svojim velikim tehničkim i ekonomskim prednostima, »suvišna«. Za agronoma, ona omogućuje intenziviranje obrade i, ustreba li, uštedu u površini. Za poljoprivrednika, naprotiv, ona nema svoje mjesto niti u rasporedu kultura, niti u sistemu proizvodnje i komercijalizacije, sve dok se ništa ne izmijeni u tradicionalnom korištenju kukuruza. A dvije trećine seljaka uopće nisu promijenile navike nakon prihvaćanja hibrida (tablica 2.).

Tablica 2.
Uporaba kukuruza

Modalitet	Broj gospodarstava
Bez odgovora	7
Bez promjene, prodaje manje od četvrtine proizvodnje	58
Prodaje između četvrtine i polovice prinosa	12
Prodaje više od polovice prinosa	12
Ukupno	89

Od stotinu poljoprivrednika, 66 ih je ipak priznalo da je 1959. godine cijena kukuruza bila vrijedna pažnje, i samo ih se 19 nije složilo s tim. Doista, te je godine cijena bila vrlo visoko fiksirana kako bi se seljake navelo na proizvodnju dovoljnu za ukidanje uvoza. No, cijena »vrijedna pažnje« većini poljoprivrednika nije bio dovoljno jak argument koji bi ih uvjerio u taj kukuruz koji »dobro rada«. Oni su mu postali »malo skloniji«, ali ne i dovoljno odlučni da bi iskoristili njegove prednosti, jer bi za to morali poremetiti ravnotežu svoga gospodarstva.

U konkretnom slučaju, masna svinja, onakva kakva se tradicionalno uzgaja u tom kraju, slabo se prodaje, jer više ne odgovara željama gradske klijentele. Dakle, 1959. nije bilo unosno kukuruzom tovititi svinje, jer se on mogao dobro prodati. Samo su najnapredniji poljoprivrednici napravili taj proračun i smanjili uzgoj svinja.

Ta jednostavna i ograničena promjena u sistemu proizvodnje bila je protivna seljakovu »duhu«, jer je umjesto »gotovog proizvoda«, masne svinje koja je zahtijevala rad i njegu, trebalo prodavati »sirovi« biljni proizvod, kukuruz. Štoviše, ne samo što se nije »pretvarao« u meso nego se čak nije niti komušao, krunio i sušio, jer je zadruga otkupljivala klipove. Za poljoprivrednika dostojnog tog imena, majstora svoga zanata i ponosnog na tehničku vrijednost i rafiniranost tako složenog sustava proizvodnje, direktna prodaja kukuruza znači očitu regresiju sistema i negaciju njegovih, odsada nepotrebnih kompetencija. Lako je zamisliti da je lijepa svinja, rezultat dugotrajne i pažljive njege, predmet ponosa njezinu uzgajivaču, dok kukuruz, čak i ako je jako lijep, nije nikakvo »remek-djelo« koje bi trebalo pripisati sposobnosti i iskustvu njegova »stvaraoca«. U tom smislu, i čisto tehnički, može se s pravom reći da hibridni kukuruz »ubija« beamsku poljoprivredu.

Kada bi novoj sorti, koja može dati veće prihode, trebalo jedino načiniti mjesto, izneseni bi argumenti mogli objasniti teškoće i oklijevanja većine poljoprivrednika, kao i odbijanje drugih. Ali iskustvo onih koji su prvi sadili hibrid, pokazalo je ostalima da taj kukuruz rijetko dolazi sam i da su oni koji su ga zasadili, najčešće nakon nekoliko godina morali uvesti druge skupe promjene. Riječju, hibrid je prethodnica cijelom nizu promjena.

Proizvoditi hibrid ima smisla samo ako se on prodaje u dovoljno velikim količinama: treba dakle zasaditi veće površine nego nekada prije. Razlike u načinu uzgoja domaćeg i hibridnog kukuruza su minimalne. Ipak, prije nego što su usavršeni efikasni herbicidi, trebalo je više uzastopnih međurednih okapanja da bi se odstranio korov. Ako nema brojne radne snage, bez traktora je teško obrađivati više od dva hektara nasada. Od 52 motorizirana poljoprivrednika koje smo ispitali, 43 ih je traktor kupilo nakon usvajanja hibrida, a oni koji ih u tome nisu slijedili, nisu bili motorizirani.

Ne može se reći da je uvođenje hibrida razlog kupovini traktora, ali kronološki, jedno je vrlo često slijedilo drugo, što je tehnički i financijski objašnjivo povećanjem prodaje i mogućnošću plaćanja traktora. Međutim, neki su seljaci išli obrnu-

tim putem: počeli su se motorizirati, često na kredit, a nakon toga su prešli na hibrid, možda zato da bi otplatili dug. U oba slučaja traktor je skup, ali povećava mogućnosti obrade te pridonosi širenju hibrida.

To širenje obično vodi kupovini dodatne opreme. Pravilna sadnja olakšava rast i međuredno kultiviranje traktorom. Obilan urod ne može se više brati ručno, niti sušiti na tavanu. »Berač kukuruza«, uređaj za sušenje, sijačica, stroj za rasipanje mineralnog gnojiva znatno su rašireniji među onima koji su prihvatili hibrid prije više godina, nego među ostalima. Neki od ovih strojeva znatno prelaze mogućnosti i potrebe jednoga obiteljskog gospodarstva; posebno »berač-krunjač« (corn-picker) traži velike površine da bi bio rentabilan. Ako se ne želi biti bespotrebno premehaniziran, valja kupiti stroj udruženo sa susjedima, ili biti članom zadruge: polovica poljoprivrednika koji su među prvima zasadili hibrid kupila je »berač kukuruza« u zajednici sa susjedima.

Pošto je jednom uveden sistem kultura, u interesu je seljaka da ih maksimalno intenzivira kako bi amortizirao investicije, a to opet vodi promjenama u plodoredu. U starom plodoredu važno mjesto je zauzimala pšenica, a najbolja su zemljišta bile livade, osobito u dolini uz obale rijeke Gave. Na neobrađenom zemljištu trava je rasla kako je mogla. Malo pomalo osrednji su prinosi pšenice naveli poljoprivrednike na redukciju strnih žita u korist kukuruza. Jedan hektar koji u prosjeku daje 25 kvintala žita, može dati 66 do 80 kvintala hibridnog kukuruza, a u vrijeme ankete obadvije su se žitarice prodavale po istoj cijeni. Dakle, zamijeni li se žito kukuruzom, prihod po hektaru bit će udvostručen ili utrostručen.

Unošenjem livada u plodored, tj. njihovo preoravanje i ponovno zasijavanje privremenim krmivima – nakon što su više godina bile pod kukuruzom, krmnim se biljem također omogućuje veći prinos trave. Prvi koji su se upustili u preoravanje livada uz Gave, izazvali su zgražanje: svesti na obična polja livade za kojima su iz generacije u generaciju žudjeli svi seljaci, i zasaditi ih kukuruzom koji može rasti i drugdje, bilo je gotovo bogohulno! Deset godina nakon prvog opita, to je još uvijek ostao jedan od gorućih i najkontroverznijih tehničkih problema. Jedan poljoprivrednik s kojim se o tom razgovaralo, ubacio je ovakav apsurd: »Zar da orem livade zato da bih opet od njih napravio livade?«

Stočarstvo ima koristi od te intenzifikacije: teletina, kao proizvod, postupno ustupa mjesto mlijeku koje nalazi bolju prođu s industrijalizacijom i urbanizacijom regije. Tako se cijeli sustav kultura preobražava i usmjerava masovnoj proizvodnji koja se lako komercijalizira – kukuruzu i mlijeku. Suočen sa svim tim potresima, seljak oklijeva. Dojam mu je opravdan: prihvaćajući ih, stavlja prst u zupčanik stroja kojega više neće moći kontrolirati i od kojega više neće moći pobjeći. Silom će postati suvremenim poljoprivrednikom, i dovest će u pitanje tradicionalne pojmove i vrijednosti. Štoviše, primjer onih koji su napravili skok, baš i nije najatraktivniji. Taj kukuruz za koji se govorilo da će donijeti toliko novca, samo im je prouzročio nove izdatke i primorao ih na zaduživanje. Kaže se, međutim, da »ne valja kupovati na kredit«, jer »čovjek postaje sluga zajma«. Naravno, te će se inve-

sticije na dugi rok možda i isplatiti. To je oklada za budućnost, ali za onoga koji sudi na temelju prošlosti i sadašnjosti, posao uopće ne izgleda unosan.

Osim strojeva, gnojiva, novog plodoreda, hibridni kukuruz uvodi u gospodarstva i poljoprivrednog savjetnika. Mnogi, međutim, misle: »Ne treba nam savjetnik, ono što bi nam trebalo to je sluga«. Nekad je svaki seljak znao kako se uzgaja kukuruz, oduvijek je promatrao kako to radi njegov otac i susjedi. Neki, vještiji ili vlasnici bolje zemlje, postizali su bolje berbe, ali svi su slijedili dobar, iskušani način. Naprotiv, osjetljiviji hibridni kukuruz zahtijeva učenje iznova kako ga uzgajati i skrupulozno postupati po savjetima stručnjaka.

Ti stručnjaci, međutim, ne izgledaju naročito uvjereni u svoje postupke: ovogodišnje preporuke suprotne su lanjskim, tako da čovjek više ne zna na čemu je, niti kome ukazati povjerenje. U početku, dok sijačice još nisu bile rasprostranjene, agronomi su, kako bi se polučila što ravnomjernija sadnja, savjetovali unakrsnu sadnju («na peticu» – «en quinconce», raspored sjemena odgovara rasporedu točaka kod broja 5 na kocki, prim. prev.), kao što se nekad sadio domaći kukuruz, mjereći razdaljinu sadnje pomoću štapića. Susjedi su smiješkom gledali kako »inovatori« opet koriste djedovsku tehniku. Zgodna tema za zbijanje šala bio je taj novi kukuruz koji se uzgajao na stari način. Zatim, uz širenje sijačica, traktora i drugih sprava, trebalo je povećavati ili smanjivati razmake u redu i između redova. Isto tako, prvih se godina savjetovalo oranje pred samu sadnju; zatim je isti stručnjak preporučivao kako je bolje orati nekoliko tjedana prije. Naravno, tome je postojao razlog: oranje omogućuje uklanjanje korova u prvo vrijeme klijanja i rasta, ali uvođenjem u uporabu učinkovitog herbicida »simazin«, zemlju je bilo povoljnije ostaviti da se prozračí između oranja i sadnje.

Agronomi imaju svoje, bez sumnje dobre razloge, ali seljak više ne zna što jest a što nije dobro. Janko kaže da su mu savjetovali ovako, a Marko da su njemu preporučili suprotno: tko je u pravu? Koji je stručnjak najbolji? Kako to znati? Seljak bi rado prihvatio nov, dobro iskušan postupak, predložen od onoga u koga se može pouzdati, ali kome povjerovati? Osim toga, stručnjaci bez mnogo takta mogu naškoditi stvari koju brane. Jedan od njih je na nekom skupu tvrdio: »Vi ne znate iskoristiti vašu zemlju«. Ove su se riječi proširile selom, a onaj koji ih je pripričavao, zaključivao je: »Što će nam ti šarlatani, sami ćemo se savjetovati!«

Ima i težih posljedica. Poljodjelac koji se više ne može osloniti na dobar, prokušani postupak, mora iskazati povjerenje poljoprivrednom stručnjaku da bi saznao kako postupiti. Osim toga, ako tehnika stalno napreduje, upućeni će poljodjelac neprestano očekivati od savjetnika novine, poboljšanja, izmjene. Tako on više nije svoj gospodar i stalno treba učitelja koji će ga obučavati. Takvo stručno tutorstvo, nametnuto progresom, nadilazi samu tehniku, stvarajući psihičko stanje koje podsjeća na djetinjstvo i školu. Otac koji je seljaku prenio iskustvo nije više tu, ali pojavio se »novi otac« i seljak nije postao odrastao. Naukovanje za koje je mislio da je okončano, postaje trajno. Više sugovornika ponosno je tvrdilo: »Nisam od onih koji će primati tuđe savjete«, »Neću da mi se zapovijeda, znam isto

toliko koliko mi on pokazuje«. Uostalom, svi se slažu: »Neće nas kakav Gospodin učiti kako se obrađuje zemlja!«. Opetujmo, ljudi više vole imati slugu kome će naredivati nego stručnjaka od kojega će primati savjete.

Konačno, već smo rekli, taj kukuruz vrijedi uzgajati samo za prodaju, i to ako se prodaje u količini koja je zapravo prevelika za tržište u Nayu. Treba ga, dakle, isporučivati zadrugi u Billièresu kod Paua, koju je osnovao i izgradio Sindikat uzgajivača kukuruza. To je jedno od remek-djela francuske poljoprivrede, kojim je Pau zaslužio posjetu Nikite Hruščova. Kako bi svoje članove oslobodila svih problema, zadruga raspolaže kamionima koji dolaze na gospodarstva preuzeti klipove poslije berbe, tako da ih ne treba ni sušiti ni kruniti. Tolika susretljivost zabrinjava. Prosječan proizvođač nema razvijenu »zadružnu« svijest. Govore mu da su ti golemi silosi u Billièresu njegovi, ali on tome puno ne vjeruje i osjeća se sitnim, razoružanim proizvođačem, naspram golemog poduzeća koje on ne kontrolira i od čije dobre volje ovisi njegovo blagostanje ili propast. Kad sutra zadruga ne bi poslala svoje kamione, kad bi snizila otkupnu cijenu, kome bi se mali seljak mogao obratiti?

Autarkija je seljaku osiguravala bajnu neovisnost o moćnicima. Sadeći taj novi kukuruz, on je konfuzno ili jasno svjestan činjenice da otuđuje tu svoju neovisnost. Zar ti koji zagovaraju novi kukuruz i upravljaju sindikatima i zadrugama, ne pripadaju moćnicima od kojih ga je duga povijest naučila da se čuva? Tvrdoglava neovisnost najveći je ponos bearnskog i ostalih seljaka. U namjeri da ga izbavi, taj kukuruz prijete da u seljaku ubije ono što je u njemu najjedinstvenije.

Kao što vidimo, »racionalnim« argumentima što ih koriste propagatori suprotstavlja se isto tako racionalan otpor poljoprivrednika. Svatko se nalazi u vlastitom psihičkom i socijalnom univerzumu motivacija i vrijednosti. Jedni vide ekonomske i tehnološke prednosti uz minimalne promjene, a ne mogu duboko osjetiti krajnje posljedice zbog kojih su zabrinuti oni drugi, osjetljiviji na cjelovitost svoga načina života nego na napredak u pojedinoj dimenziji. Ipak, i pored iznesenih zamjerki i bojazni, kao i drugih, difuznijih koje ćemo kasnije iznijeti, hibridni je kukuruz pobijedio na cijelom području Jugozapada, kao i u dolini Naya, jer ga je 1958. godine uzgajalo 80% zemljoradnika.

Još prije rata, na Jugozapadu se pokušalo uvesti novu, talijansku sortu kukuruza. Propagirali su je učitelji u mladih poljodjelaca, dajući im vrećicu sjemena i gnojiva s uputom za uporabu. Jedna izložba priredena povodom Svjetskog kongresa kukuruza u Pauu, 1934. godine, omogućila je usporedbu talijanskog i domaćeg kukuruza. Nakon nekoliko godina, međutim, svi su se ponovo vratili domaćim sortama. To je iskustvo poljodjelcima pokazalo da postoje i druge vrste kukuruza, u izvjesnim aspektima vrjednije od njihova, ali ih je istodobno samo učvrstilo u uvjerenju da je njihov kukuruz najbolji, i najbolje prilagođen domaćim uvjetima.

Hibridni kukuruz, donijet iz Amerike, uveden je na području Jugozapada odmah po oslobodenju, ali su službe zemljoradničkih usluga i profesionalne organizacije

jedinstvenu i uskladenu propagandnu kampanju započele tek pedesetih godina. Godine 1951. na studijskom putovanju po SAD bila je grupa poljoprivrednih rukovodilaca, predsjednika lokalnih sindikata i naprednih poljoprivrednika. Seljaci koji bi prihvatili sadnju nove vrste dobivali su subvencije, sjeme i gnojivo. Godine 1952. pokrenuta je kolektivna akcija. Ako bi deset zemljoradnika u selu bilo voljno prihvatiti pokus tijekom tri godine, dobivali su subvencije i kredite, pod jednim uvjetom da doslovno primjenjuju novu tehnologiju kakvu iziskuje hibrid. Treće se godine akcija nastavljala djelovanjem na poljoprivrednike da polja privremeno pretvore u livade. Izvjesne subvencije, posebno u naturi (sijačice, na primjer), davane su grupi kako bi je potakli na zajednički rad i usporedbu postignutih rezultata.

Poljodjelci koji su već tada prihvatili novinu, brzo su napredovali i najčešće počeli kupovati strojeve, posebno beračice u zajedničkom vlasništvu, i udruživali se u zadruge za navodnjavanje. Te su skupine poslužile za primjer ostalim poljodjelicima za koje su poslije bili organizirani posjeti dobrima i demonstracije. Istodobno je zadruga u Billièresu, koja je osnovana 1954., omogućavala plasman viška proizvoda.

Tu intenzivnu i izravnu akciju pratila je i medijska propaganda u raznim izdanjima stručnog tiska, posebno u tjedniku »Le Sillon« (Brazda), što ga je izdavala Uprava poljoprivrednih servisnih službi. Rezultati ankete pokazuju da je čitanje stručnih časopisa i brošura rasprostranjenije u poljoprivrednika koji su ranije prihvatili hibrid, što je prirodno, mada je teško reći u kojoj je mjeri čitanje tih časopisa utjecalo na prihvaćanje hibrida, a koliko je samo usvajanje uvjerilo poljoprivrednike u koristi od čitanja stručnih časopisa. Propagandni skupovi dali su analogne rezultate: među pionirima, 62% ih ima osjećaj da su ti skupovi odlučujuće utjecali da prihvate pokus, dok ih 30% misli suprotno, a proporcije su obrnute u onih koji su se za pokus odlučili tijekom posljednje tri godine (tablica 3.). Odgovori koji se odnose na sajmove i izložbe, raspodijeljeni su na isti način.

Tablica 3.
Čitanje časopisa i prihvaćanje hibridnog kukuruza (u %)

	Seljaci koji su prihvatili hibridni kukuruz			Seljaci koji nisu prihvatili hibridni kukuruz
	1952. i ranije	1953.-1955.	1956.-1958.	
Čitaju časopise	81	55	40	21
Ne čitaju časopise	19	33	60	74
Bez odgovora	-	12	-	5
Ukupno	100	100	100	100

Tablica 4.

Propagandni skupovi i prihvaćanje hibridnog kukuruza (u %)

Sudjelovanje na skupovima	Seljaci koji su prihvatili hibridni kukuruz			Seljaci koji nisu prihvatili hibridni kukuruz
	1952. i ranije	1953.-1955.	1956.-1958.	
Sudjelovali su na skupovima	62	39	30	26
Nisu sudjelovali	30	61	68	74
Bez odgovora	8	-	2	-
Ukupno	100	100	100	100

Nasuprot tome, razgovori sa seljacima i promatranje polja susjeda, usporedo sa širenjem nove kulture dobivaju sve veći značaj kada se mogu vidjeti polja pod hibridom manje-više svud oko sebe i kada razgovori na tu temu postaju češći. Pioniri se sjećaju obilaska oglednih polja pod hibridom u drugim selima. Oni koji su se odlučili između 1953. i 1955. misle da su odluku donijeli prije nego su vidjeli polja zasadena hibridom. Od 1956. godine, međutim, skoro svi su imali prilike vidjeti hibrid na polju susjeda ili drugdje. Distribucije odgovora analogne su i što se tiče razgovora: oni koji su se odlučili za pokus između 1953. i 1955., manje misle da su razgovori utjecali na njihovu odluku (50% umjesto 70%).

Američke su ankete pokazivale da je svaki farmer htio-načiniti vlastiti pokus prije no što će donijeti konačnu odluku. Obradene površine u Bearnu su, međutim, u prosjeku tako malene, da je teško odrediti što je pokus a što »normalna« kultura. I ovdje se dakle moramo osloniti na sjećanje ili »osjećaj« seljaka a, kao što se moglo i očekivati, tri četvrtine pionira tvrde da su poduzimali pokuse, a svega je 40% onih koji su se nedavno odlučili. Sjetimo se da polovica onih koji nisu prihvatili hibrid, tvrdi da su odustali od njega nakon pokusa.

Tablica 5.

Vrijeme prihvaćanja hibridnog kukuruza

Vrijeme prihvaćanja	%
1952. ili prije	13
1953. do 1955.	18
1956. do 1958.	49
Nisu prihvatili	19
Ukupno	99

Tablica 5. jasno pokazuje da je trebalo više godina kako bi se pokus pionira proširio i postao uvjerljiv za ostale. Nakon početnih pokusa i više izvanredno vođenih i skupih propagandnih kampanja, trebalo je proći pet ili šest godina da bi hibridni kukuruz kod povećeg broja poljoprivrednika dokazao svoje vrijedno-

sti, prije nego što će ga prihvatiti većina. Nakon što je razdoblje dokazivanja njegove vrijednosti minulo, najveći se dio poljoprivrednika istodobno odlučio između 1957. i 1958. godine. Zatim je došao dan kada i najokorjeliji okljevatelji nisu više mogli ostati sami, izvan pokreta. Jednom je jedan od njih čak i izjavio: »Dodavola, trebao sam progutati taj hibridni kukuruz!«

Odnosi između oca i sina u obitelji igraju važnu ulogu, i u razrađenijem bi ih modelu svakako valjalo uzeti u obzir. Otac je u bearnskoj obitelji zadržao izrazit autoritet patrijarhalnog tipa, pa sin, naglašenije nego drugdje, nije nitko i ništa u očevoj nazočnosti. Posebno pred strancem, sin mora šutjeti. Jedino je otac »odgovoran« za gospodarstvo i obitelj. Stoga je njegov stav najčešće da »mladi tu i tamo mogu sebi dozvoliti poneku mangupariju, ali kad je riječ o žetvi ili berbi, to je već drugi par rukava!«

Mladi su uključeni u pokrete, posebno u pokret »Kršćanska seljačka mladež«, pribivaju skupovima i uvijek su skloni novinama. Ali predlagati starima novine preko mladih, nije uvijek ponajbolji način. Neki od tih mladih seoskih aktivista u propagandnim kampanjama porječkali su se s rođenim očevima te nisu mogli u vlastitu obitelj uvesti ono što su hvalili ostalima. Mnogi su mladi poljoprivrednici tvrdili: »Da sam bio sam, sadio bih hibridni kukuruz već ranije«, ili »U očevu vrtjeme o tome nije moglo biti riječi«. Tijekom razgovora jedan je mladić rekao anketaru da će prestati uzgajati domaći kukuruz. Prisutna se majka tada prvi put, sva izvan sebe, uplela u razgovor: »Misliš?!«. Rezultati ankete potvrdili su da su mladi skloniji hibridnom kukuruzu nego stariji.

Činjenica da domaćinstvo nema potomstva često objašnjava zašto se domaćin ne trudi unaprijediti proizvodnju: »Kad nemate djece, zašto biste se u to upuštali«, dok s druge strane »onaj tko ima obitelj trudi se i da uspije«. Jedan se otac ovako pravdao: »Znam da hibrid daje bolji prinos, ali traži puno gnojiva; ja sam za hibrid ali sam star; kad bih imao sinove, uzgajao bih ga, ali za sebe samoga, što bih time razbijao glavu!« Drugi priznaje da je počeo s hibridom jer »je tako želio sin«. Jedan sin kaže da je »s ocem išlo teško, ali kad je vidio rezultate...«. Osim toga, izgleda da se roditelji često više zanimaju za stočarstvo, dok su sinovi skloniji ratarstvu koje manje obvezuje.

Analiza bi se mogla razraditi uzimajući u obzir površinu gospodarstva, ali su naši podaci previše skučeni za išta više osim iznošenja dojмова. Ispitali smo poljoprivrednike koji raspolažu ukupnom površinom zemljišta većom od 5 hektara, a koja je raspoređena na razne kategorije korisne agrarne površine (surface agricole utile: S.A.U.). Ruralni ekonomisti pod tim razumijevaju zemljišta koja služe poljoprivrednoj proizvodnji: obradivo zemljište, travnjačke površine, kulture stabala te povrtnjake.

Tablica 6.

Korisna agrarna površina ispitanih gospodarstava

Manja od 6,5 ha	6,5 - 9,4 ha	9,5 - 12,4 ha	12,5 - 15,4 ha	15,5 ha i više
25	24	25	14	11

Sva gospodarstva veća od 15 hektara prihvatila su hibridni kukuruz, ali s većim ili manjim zakašnjenjem. Naprotiv, među gospodarstvima od 12 do 15 ha mnoga su prihvatila pokuse još prije 1952. godine. Najsporije su se odlučivala gospodarstva od 6 do 9 ha. Sasvim sitna gospodarstva (manja od 6 hektara) slijedila su pokret na razini prosjeka, a neka su čak bila i među prvima, prihvativši pokuse prije 1952. godine.

Sa stajališta inovacije, svaka je ta kategorija u posebnom položaju, s ovim osobitostima:

- Sasvim mala i »skoro velika« gospodarstva (12 do 15 ha S.A.U.) u najkritičnijem su položaju i prva traže inovacije.
- Sasvim mala gospodarstva poduzimaju pokus s hibridom kako bi izvukla maksimum iz zemlje i ojačala sustav autarkične proizvodnje; nekad najmanja gospodarstva načine manji pokus koji i uspije, ali ga ipak ne nastavljaju.
- »Skoro velika gospodarstva« osjećaju da moraju, žele li opstati u sistemu tržišnog privređivanja, biti u fokusu napretka i brzo se opremiti i širiti; ta gospodarstva najrevnije prate stručna izdanja i sastanke, ali najrjeđe poduzimlju pokuse prije konačne odluke.
- Srednja i velika gospodarstva, naprotiv, mogu pričekati i vidjeti kako će se pokusi razvijati. »Mala srednja« (6-10 ha) nisu svjesna kritičnog položaja u kome se nalaze: ona su izgubila svaku brigu o budućnosti.

Tablica 7.

Izvori informacija, pokusi i veličina gospodarstava (u %)

Izvor informacija	Manja od 6,5 ha	6,5-9,4 ha	9,5-12,4 ha	12,5-15,4 ha	15,5 ha i više
Čitaju stručne časopise	44	20	44	71	45
Prisustvuju skupovima	48	16	36	51	36
Promatraju susjedna polja	76	83	56	35	54
Provode pokuse	60	43	63	42	72

Hipotetički bi se mogao ustanoviti jedan model difuzije koji bi shematski prikazao ulogu svake kategorije i dinamiku kolektivnog mehanizma. Pioniri i propagandne kampanje najprije nailaze na ironiju, zatim na opći interes. Nakon toga se, pod utjecajem ekonomskih i tehnoloških argumenata i pokusa, odlučuje više većih gospodarstava te povlače za sobom masu poljoprivrednika, najprije »skoro

velike«, a potom i srednje i sitne poljodjelce. »Mali srednji« ostaju na »repu«, i kao da nisu zainteresirani za napredak svoga gospodarstva. Jedan srednji zemljovlasnik spontano je opisao taj mehanizam: »Ako mali čini pokuse, to i ne gledam; ako ih poduzima srednji, o tome već razmišljam; ali kad ih izvodi veliki zemljovlasnik, njemu poklanjam povjerenje!«. I sitan poljoprivrednik je potvrdio ovu hipotezu: »Provodim pokuse već četiri godine, ali se nisam sasvim upustio u uzgoj. Ove godine, pošto je jedan od krupnih počeo s uzgojem, upustit ću se i ja«. Krupni se posjednici odlučuju svaki sam za sebe, pošto procijene razloge za i protiv, dok se sitni odlučuju poklanjajući povjerenje nekom uzoru. Proizlazi dakle da se mali odlučuju nesvjesno, ovisno o situaciji i motivima velikih koji su, međutim, u posve drugačijem položaju od njihova. Uostalom mali su često, opravdano ili ne, izražavali kivnost: »Veliki nam nisu rekli sve«, »rekli su nam da se time ne bavimo«, »to su nam rekli da bi nas prevarili«.

Jedino bi sociometrijskom i historijskom analizom bilo moguće provjeriti i razraditi tu shemu, koja se rijetko sreće u ovakvoj jednostavnosti. Trebalo bi točno znati tko s kime govori, tko na koga ima utjecaj, tko čije polje promatra itd. U nekom selu jedan nam je informator mogao razlučiti manju grupu »od osam poljodjelaca koji se o svemu izjašnjavaju«, »dvadesetak koji slušaju« i »dvanaestak koji se uopće ne vidaju«.

Uvođenje hibridnog kukuruza izazvalo je zamjetno različite preobražaje u manjim i u velikim gospodarstvima. U gospodarstvima manjim od 10 ha samo su tri, od pedeset poljoprivrednika, napustila uzgoj domaćeg kukuruza. Obje sorte zauzimaju u prosjeku svaka po jednu šestinu iskorištanih površina (S.A.U.), tj. skupa jednu trećinu, što znatno prelazi prosjek ostalih kategorija. Samo je nekoliko poljoprivrednika izjavilo da je prodalo više kukuruza nego prije. Većina ih je na neki način prihvatila hibrid kao dopunu domaćem kukuruzu, kako bi povećali broj svinja i peradi na gospodarstvu. On ojačava autarkični sistem proizvodnje koji se tako može održati još izvjesno vrijeme, posebice ako obitelj raspolaze i dopunskim, nepoljoprivrednim izvorima prihoda. Dvije trećine zemljoradnika nema traktor, a oni koji su ga kupili doveli su se u delikatan položaj, jer nije jasno kako će ga moći amortizirati, osim ako ga nisu platili prihodima izvan poljoprivrede.

Na gospodarstvima većim od 12 hektara, površina pod kukuruzom rijetko kada prelazi četvrtinu iskorištanih površina, a u gospodarstava većih od 15 hektara spušta se čak na jednu šestinu. Nasuprot tome, hibridni kukuruz zauzima dva do tri puta veću površinu od domaćeg kukuruza, a približno polovica seljaka izjavljuje da ga prodaje više nego ranije, naročito oni s površinom od 12 do 15 hektara. Od 25 poljoprivrednika, njih osam je već napustilo domaću sortu, a izgleda da je među njima najviše onih sa zemljišnim površinama od 12 do 15 hektara. Ovi potonji, razvidno, napuštaju tradicionalan, autarkični sistem kako bi se orijentirali na tržište, slijedeći tako primjer onih najvećih (s više od 15 ha) koji su, takvu orijentaciju prihvatili još prije uvođenja hibridnog kukuruza.

Tako se jasno uočava da i hibridni kukuruz, kao gotovo sve tehničke inovacije, stvara rascjep između onih koji ga mogu prihvatiti i kojima je to unosno, i onih

koji ga odbijaju ili, prihvaćajući ga, samo privremeno popravljaju svoj već načet ekonomski položaj, ako ga time što se upuštaju u nepromišljena ulaganja i ne otežavaju. Primjer je poljoprivrednik s pet hektara zemlje koji je kupio traktor, ali je pokazao da nema dovoljno novca za kupovinu sjemena i gnojiva potrebnog za uzgoj hibrida. Danas je za većinu poljodjelaca kocka već bačena: budući da se prihod od tradicionalnih kultura smanjuje i da cijena kukuruza pada, sve je teže »krenuti« i uložiti potrebna sredstva. Napokon, analiza preobražaja što ih uzrokuje širenje hibridnog kukuruza, pokazuje da su točne slutnje poljoprivrednika koji osjećaju da nije problem samo u zamjeni jedne sorte drugom već da se nalaze pred ključnim izborom između tradicionalnoga autarkičnoga seljačkog gospodarstva i masovne proizvodnje za tržište. Oni koji oklijevaju pred inovacijom ili koji, prihvaćajući je, tu novinu žele uklopiti u tradicionalni sustav, a da taj sustav ne mijenjaju, konfuzno su svjesni činjenice da je konačno hibridni kukuruz samo jedna najava i mogućnost, te da su u biti suočeni s novim društvenim i ekonomskim sustavom. Na nesreću, oni ne znaju da ih svi njihovi napori da mu se odupru ne mogu izbaviti, već da ih, naprotiv, neopozivo osuđuju.

Dakle, ponovimo još jednom, ispravno je reći da hibridni kukuruz ubija domaću zemljoradnju, ako pod njom razumijevamo tradicionalno seljaštvo i seljačko društvo, jer uništava sitne zemljoradnike a zajedno s njima i cijeli sustav socijalne slojevitosti i oblika društvenog života. Nekadašnje bearnsko selo umire i ono je toga svjesno. Jedan naš sugovornik je to i predviđao: »Kroz deset godina, ovom brzinom, više neće biti sitnih zemljoradnika!«

Tehnološka promjena, naizgled tako bezazlena, ali koja po svojim posrednim utjecajima prijeteći da bude tako revolucionarna, nije se mogla pojaviti a da ne bude popraćena pričama i mitološkim fabulama, kao odraz duboke uznemirenosti zemljoradnika i društvene i političke napetosti što ju je ta promjena razbuktala. Iznijeli smo sve stvarne teškoće s kojima se u tehnološkoj domeni mogao suočiti novator. No, isto bi se tako mogla sastaviti dosta opširna zbirka budalaština koje su rečene u vezi s hibridom.

Neki se seljaci nisu libili tvrditi »kako se hibridom ne tove svinje jer sadrži samo mekinje«, ili još bolje »svinje od njega dobivaju kugu«. Drugi misle da hibrid »uništava zemlju«. Razglabajući o procesu hibridacije i polenizacije koji može štetno djelovati i na polje pod domaćom sortom u susjedstvu polja pod hibridom, bearnska mašta je zabrinuta: »Meni bi to kasnije mogao biti i predmet za tužbu«.

Jednostavno, taj kukuruz koji iziskuje toliku njegu ne ulijeva povjerenje, jer »što je umjetno, to je uvijek samo umjetno« i »još će se pojaviti neka bolest koja će se prenijeti i na domaći kukuruz«, ili »pokvarit će se od njega domaći kukuruz«. Na svaki način, to je samo moda koja će proći kao i svaka moda, kako je prošla i moda talijanskog kukuruza prije rata. Često se mogu čuti izjave zemljoradnika: »Vidjet ćete da ćemo se morati vratiti na domaći. Čemu onda počinjati ako ćemo to napustiti. I baš nas briga za modu.«

Dolazimo tako do usporedbe koja se ponekad izražava i kao rivalitet između domaćeg kukuruza, s kojim se seljak identificira, i stranoga što su ga donijela »Gospoda s naočalama« iz grada, ili čak iz Amerike.

Za hibrid koji dolazi iz Amerike, udomaćen je i naziv »amerikanac«. Međutim, bearski su poljoprivrednici dosad iz Amerike dobili samo propasti: filokseru u vinogradima i krumpirovu zlicu. Te ih uspomene i iskustva navode na pomisao da je i taj američki kukuruz nosilac neke epidemije ili kakvoga drugoga skrivenog zla.

Hibrid ne izgleda tako pun i bujno zdrav kao biskajski krupni ridi. On izgleda beskrvno, kao ljudi iz grada. Osjetljiv je: dugo mu treba dok izraste, korov mu škodi, potrebna mu je znatna prihrana u gnojivu. Odavno su mnogi govorili: »Sve što činimo za američki kukuruz, mogli bismo činiti i za naš i vidjelo bi se da raste još bolje«.

Neki su se željeli uvjeriti da hibrid, bez obzira što se o njem pričalo, nije ni »vrsniji« ni »bolji« od baskijskog domaćeg kukuruza. Da bi im »srce ostalo na mjestu«, upustili su se u protueksperimente, u pokuse naopačke. Uzgajali su hibrid onako kako se uzgaja domaći kukuruz i rezultati su bili porazni, znatno slabiji nego u domaćeg kukuruza. Dokaz je tako bio pružen: »Baskijac« je »bolji« od »Amerikanca«. Neke je čak znanstveni duh odveo dotle da su pokušali uzgajati domaću baskijsku vrstu kao hibrid, uz velike količine kemijskih gnojiva. Rezultati su bili isto tako porazni: stabljike su narasle previsoko i polegle, a klipovi nisu bili nimalo veći. Pomisao da bi sa svakom sortom trebalo postupati onako kako ona to zahtijeva, nije ni okrnula um tih »istraživača«. Seljak je zaključio, sasvim suprotno tom »relativizmu«, kako je umjetno gnojivo, jer škodljivo djeluje na domaći kukuruz, samo po sebi »loše« pa ga prema tome ne treba upotrebljavati ni u hibrida, jer nešto što je samo po sebi loše, ne može dati dobar rezultat.

Iz takvih naopakih opita proizišlo je jedno više difuzno naslućivanje da bi taj strani kukuruz trebalo prilagoditi domaćim uvjetima, kako bi bio konačno prihvaćen. Ima mišljenja da se on nikad neće moći potpuno prilagoditi: »Uzmite lozu iz Jure i posadite je ovdje, ona naravno neće uspjeti. Isto vam je i s kukuruzom«. Drugi, nešto manji pesimist, tumačio nam je: »Nisam dodavao gnojivo, jer se on mora prilagoditi ovom kraju.« Radi se dakle o tome da se hibridu rast učini težim, da ga se podvrgne jednom prijelaznom postupku privikavanja: »Hibrid se mora pokazati pod jednakim uvjetima kao i domaći«. Drugim riječima, na njemu je da se povinuje našim navikama u obradi zemlje i lokalnim uvjetima, a nije na nama da mijenjamo svoje navike za ljubav »tog Gospodičića koji želi da se s njim obazrivo postupa«. Konačno, jedan od naših sugovornika sasvim nam je neopozivo naveo i idući argument, koji je već sadržan u svim iznesenima: »Domaći kukuruz, to je ovaj odavde, a amerikanac, to je onaj što su ga donijeli iz Amerike. Kako je moguće dopustiti da je u Bearnu Amerikanac bolji od Bearnežanina? Nije li to za Bearnežanina besmislica i uvreda?«

Uz ovo moralizatorsko manihejstvo ide i personalizacija biljaka koja, s jedne strane, omogućuje dosta raširenu psihičku identifikaciju s »našim« kukuruzom, a s druge strane unosi konfuziju između sustava moralnih vrijednosti i sustava tehnološke i ekonomske evaluacije. U početku rasuđivanja, zemljoradnik preuzima način gledanja stručnjaka i propagatora, te se upušta u »pokuse« za koje želi da budu što je moguće »racionalniji«, i koji bi trebali provjeriti istinske »hipoteze«. Ali se zatim te hipoteze izražavaju pojmovima moralnih vrijednosti: »dobar« i »nevaljao«, »dobro« i »loše«. »Pokus« tada može biti protumačen jedino u korist dobrog: opit otkriva i raskrinkava »lošega«, koji na prvi pogled izgleda atraktivniji od »dobroga«.

Sustav tehnološkog i ekonomskog rasuđivanja, zasnovan na prinosu i uspješnosti, na toj se razini pokazao stranim bearnskim poljoprivrednicima. Količina za njih ne predstavlja vrijednost, niti dovoljno jak argument. Jedan nam je poljoprivrednik sa žaljenjem govorio: »Kad bi u pitanju bila količina, odustao bih od hibrida.« Upravo je, međutim, količina odlučujući argument stručnjaka i ekonomiste. Izgleda da seljaci mnogo lakše i češće raspravljaju o tehničkim aspektima, a mnogo manje o financijskim i ekonomskim posljedicama koje su ipak odlučujuće. Kada bi se mogli registrirati razgovori seljaka o hibridu, neke bi nas indicije uputile na pretpostavku da se osnovni argumenti odnose na tehničke detalje uzgoja kukuruza i na cjelinu moralnog, obiteljskog i društvenog konteksta, tj. na teškoće, nepogodnosti i rizik.

Imamo sve razloge za pretpostavku da se, u krajnjoj liniji, i usprkos prividu, bearnski seljak za hibrid odlučuje iz ekonomskih motiva, a i zbog toga što jednoga dana osjeti kako ga sam razvoj na to primorava. Ali, nema sumnje, bearnska seljačka civilizacija smatra nedoličnim razgovore o novcu i financijskom poslovanju. U toj civilizaciji, u kojoj je vještina konverzacije uzdignuta do razine umijeća, neke se teme drže pogodnim za razgovor, dočim druge, kao previše osobne i intimne, nije pristojno pokretati, jer bi mogle otkriti pojedinca u nekim čuvstvima i raspoloženjima koja su samo njegova privatna stvar. Ako je takvo tumačenje osnovano, proizlazi da poljodjelac nikada ne razgovora o stvarnim razlozima svoje odluke i da tu odluku donosi sam i u sebi. Nasuprot tome izlaže se čitava jedna besjeda koja počiva na neodređenim osjećajima i tehničkim pojedinostima.

Na toj razini afektivnog i čuvstvenog reagiranja, samo je korak do točke na kojoj debata počinje poprimati političku boju. Taj je korak olakšan činjenicom što je u Bearnu politički život i inače vrlo živ, a igrom slučaja kukuruz »amerikanac« počeo je stvarati probleme upravo u vrijeme kada je ekstremna ljevica vodila kampanju protiv amerikanizacije i »maršalizacije« Francuske. Nekoliko komunističkih aktivista nije prezalo od izjava da se hibrid mora vratiti odakle je i došao, istovremeno kao i Ridgeway (glavni zapovjednik američkih snaga u Koreji 1952. godine – op. prev.). Koliko je ovaj hibrid regrutirao više svojih najvatrenijih pristalica među mladim poljodjelicima katoličkog pokreta, toliko se lakše uklapao u lokalnu političku igru, i bilo je sasvim prirodno što je ekstremna ljevica vodila kampanju protiv njega.

Tako su se najveći pobornici »društvenog napretka« našli na strani suprotnoj tehnološkom i ekonomskom napretku, u ime nacionalne nezavisnosti. Čudnim logičkim obratom, ti su se pobornici pretvorili u branitelje reakcionarnih boja tradicionalnog, pretkapitalističkog i hijerarhiziranoga seljačkog društva. Paradoks je, uistinu, bio više prividan nego stvaran, jer je hibrid, pokazali smo, za sobom donosio proletarizaciju sitnih seljaka i uvodio kapitalistički sistem u beamsku zemljoradnju. Ovdje, kao i drugdje, marksistička je teorija imala teškoća u prikazu proturječnosti seljačkoga društvenog stanja i određivanju odnosnih pravaca akcije.

Treba, osim toga, razumjeti da je politička i sindikalna povijest beamskih zemljoradničkih organizacija navodila zemljoradnika da i u uvođenju toga novog kukuruza vidi neke zadnje političke namjere, što je bila najprirodnija stvar na svijetu. Zemljoradničkim sindikalnim pokretom Donjih Pirineja prije rata dominirala je snažna ličnost M. Lestapisa, vatrenog katolika, koji je podigao cijeli naraštaj mladih boraca koji su danas na odgovornim položajima u departmanu i u Parizu. Sadašnji predsjednik Sindikata uzgajivača kukuruza i jedan od osnivača zadruge u Billièresu, prvi je duhovni sljedbenik M. Lestapisa. Katolička zemljoradnička mladež imala je od rata naovamo odlučujući utjecaj. Pripadali mi to ili ne, seljak ipak ima donekle pravo kada smatra da neka politička sprega uvijek ima najvažniju ulogu u svemu što se tiče agrarnog napretka, i hibridnog kukuruza posebno. Crkva je sa svoje strane, u to nema sumnje, sklopila savez s tehničkim napretkom i ekonomskim uspjehom. Svećenik sada može, kao bjelovidnu činjenicu, utvrditi da »oni koji nisu s nama, to je sirotinja, to su oni koji skapavaju«. Crkva je naročito jaka u susjednoj baskijskoj oblasti, stoljetnom rivalu. Zato je sasvim prirodno što će stranački duh govoriti o »popovskom kukuruzu«, a još više je to razumljivo ako je riječ o sitnom seljaku koji je svjestan da ne može slijediti pokret modernizacije, i da je u bliskoj budućnosti osuđen na propast. Njemu i novi kukuruz i ljudi koji su ga donijeli, dobro dolaze da bi na njih prebacio krivnju. Tako se posve logično objašnjava hipoteza s početka ovoga poglavlja, prema kojoj su komunisti bili protivnici a katolici pobornici hibrida. Ta hipoteza nije mogla biti provjerena raspoloživim podacima, ali ona ima izvjesnu vrijednost kao udomaćeno mišljenje koje je odigralo svoju ulogu u velikim raspravama što ih je podstakao američki kukuruz.

Povijest zemljoradničkih organizacija, što ćemo vidjeti u idućem poglavlju, ne može se objasniti bez osvrta na političku povijest svakog departmana i cijele Francuske. Seljaci iz iskustva znaju kako su oni koji su im nekada dolazili pomagati, uvijek imali neke zadnje političke namjere i da su, pružajući im usluge, nastojali steći neki politički utjecaj. Sasvim prirodno, seljaci misle kako ljudi koji im dolaze hvaliti prednosti hibrida, savjetovati ih, i čak im davati subvencije i slati kamione do njihovih gospodarstava da bi otkupili njihovu berbu, moraju imati neki osoban interes. Jer čovjek ne ulaže toliki trud bez razloga, ili iz čiste požrtvornosti. Nešto se krije iza toliko pažnje, i doći će dan kada će i seljaci nekome morati iskazati svoju »zahvalnost«. Mladi koji se ne sjećaju predratnoga političkog života, manje su sumnjičavi jer misle da ekonomika i tehnologija danas

manje ovise o političkom faktoru. Stariji, prirodno, u sadašnjosti nastoje otkriti ono čemu ih je prošlost naučila. Sve u svemu, tko može tvrditi da nisu u pravu?

»Politička« opasnost nije samo ideološke ili izborne prirode. Ona je mnogo izrav-
nija za poljodjelca koji iz dana u dan postaje sve ovisniji o savjetodavcu-stručnja-
ku i upravnicima zadruga i sindikata. Jedan od naših sugovornika ovim je ri-
ječima izrazio svoju zabrinutost: »Čovjek danas mora tražiti upute, više nije slobod-
dan ni misliti kako hoće.« Za seljaka koji je svoju slobodu – ma koliko ona bila
nezatna – stoljećima stjecao, svaka opasnost da mu ta sloboda bude otuđena,
krajnje je zabrinjavajuća.

U samom selu ti agrarni preobražaji pokreću djelovanje nekih institucija, oživljuju
neke utjecaje. Seljak može dobiti zajam iz fonda za kreditiranje poljoprivrednika
ako kantonalni administrativni savjet razmotri njegov dosje. To je tijelo, međutim,
sastavljeno od krupnih poljoprivrednika, baš onih čiji su očevi u prošlosti davali
zajmove siromašnima. Iako sada daju u zajam »državni novac« a ne više vlastiti,
ipak te zajmove i danas kontroliraju predstavnici istih obitelji. Tražiti zajam u
prošlosti bilo je isto što i priznati da ne možete spojiti kraj s krajem; to je značilo
poniziti se. Staroga oca i danas peku te neprijatne uspomene kad mu sin uzima
zajam, pa čak i onda kada ovaj to čini radi ulaganja u gospodarstvo koje će biti
znak napretka i bogaćenja. I danas se mora obratiti istim ljudima. Što više da bi
se zahtjev za zajam opravdao, treba se izjasniti i »otvoriti« svoje gospodarstvo po-
gledu stranaca: »Sve treba iznijeti, i to istog časa sazna cijelo selo!«

Konačno, u selu sve ima svoj politički ishod. Najbolji je dokaz za to što su mladi,
kolikogod bili zadojeni tehnikom i prezrivi prema politici, na općinskim izborima
1959. godine sastavili izborne liste i »osvojili vijećnice« u najnaprednijim selima.
Ako je hibrid stvarno doveo do smjene u općinskim savjetima, onda nisu tako
neosnovane političke slutnje nekih poljoprivrednika, kako se to na prvi pogled
činilo. Svakom je jasno da je općinska uprava odskočna daska za sve političke
karijere. Tako svugdje nailazimo na iste ljude i postoji opasnost da, ne dođe li do
oštre reakcije, oni preuzmu kontrolu nad sveukupnim sindikalnim, stručnim i po-
litičkim životom departmana.

Činjenica da jedna ograničena tehnološka promjena ima tako izravne političke re-
perkusije, novi je dokaz uske međuovisnosti svih oblika društvenog života u seo-
skim društvima. U tehnološkoj domeni, hibridni bi kukuruz trebao ne samo zami-
jeniti domaću vrstu kukuruza već bi trebao istisnuti i ostale žitarice, jer omo-
gućuje udvostručenje ili utrostručenje prinosa i amortizaciju ulaganja. Uz pomoć
takvih argumenata, aktivisti su nastojali navesti zemljoradnike na napuštanje uz-
goja pšenice, ali najčešće bezuspješno, i na veliko zgražanje »pravih« seljaka. Je-
dan od njih je uzviknuo: »Ali recite mi, gospodine, kakav mi je to seljak koji ne
pravi svoj kruh!« Ovim je riječima izražen fundamentalan i totalan sukob između
ideala tradicionalnog seljaka, koji radi da bi se prehranio i osigurao kontinuitet
svoga doma, obitelji i gospodarstva, i interesa proizvođača koji gleda kako da
proizvede što veću količinu proizvoda koji se najskuplje prodaje. To što je pšeni-

ca kao »žitarica od koje se pravi kruh« jeftinija od kukuruza »kojim se hrani stoka«, skandalozno je i nemoralno. Iza toga se dakle mora kriti nešto mutno!

I sama ulaganja u uzgoj hibrida u sukobu su s tradicionalnim koncepcijama, zbog dijela rizika koji je u njima sadržan. Među domaćim običajima je i taj da zemlji vraćamo, u obliku sjemena ili gnojiva, dio onoga što je sama proizvela. Osim toga pruža joj se neophodna njega i od nje se očekuje manje ili više plodna žetva, ovisno o atmosferskim prilikama. »Avans« je, dakle, vlastiti rad seljaka i sačuvani dio lanjskog proizvoda zemlje: »Koristimo ono što već imamo i ne kupujemo ništa.« Kod hibrida, međutim, treba kupiti sjeme, gnojivo, sredstva protiv korova, treba dakle »ulagati« u očekivani prinos, koji nikad nije siguran: »Treba mu davati unaprijed a nikad nisi siguran što ćeš dobiti, to ti je kao državna lutrija, a lutriju nikad nisam igrao!« Postoji li išta udaljenije od zemlje nego što je lutrija? Njih je zaista bogohulno poistovjećivati jednu s drugom: tome se protivni sveukupna moralna i profesionalna savjest pravog seljaka.

Zaraditi novac je svakako poželjno, ali na skali seljačkih vrijednosti novac nije tako sigurna vrijednost. Godine inflacije samo su pojačale taj osjećaj. Jedino je zemlja stvarna vrijednost, i čovjek je treba dobro obrađivati kako bi se obogatio, što je sigurnije nego upuštati se u tko zna kakve opasne spekulacije koje se, samo na prvi pogled, brzo isplaćuju, ali nemaju budućnosti.

Kažu, također, da treba »iskoristiti« povoljnu cijenu kukuruza. No, cijene na tržnici ili sajmu određuju trgovci. Seljak im se podvrgava bile one dobre ili loše, trpi ih kao što trpi nepogode. I sve što može jest vratiti na gospodarstvo stoku koju nije htio ustupiti po preniskoj cijeni. Ali seljaku ne bi ni palo na pamet da mijenja svoj sustav kultura zato što se na idućem sajmu očekuje drukčije cijene. Proizvodi se onako kako treba proizvoditi, a prodaje se kako se može. Taj novi kukuruz, međutim, ne izgleda lijepo, ne uzgaja se »kako treba«, a prodaje se dobro. Odlučiti se za nj, znači napustiti mentalitet proizvođača i prihvatiti mentalitet trgovca koji se rukovodi cijenama. »Ja, dragi gospodine, nikada nisam ni pomišljao da špekuliram« – tako izražava svoje zgražanje seljak koji sebe smatra poštenim zato što je proizvođač, a ne trgovac koji zaraduje na cijenama, a sâm ništa ne stvara. Iako ne kaže otvoreno da je trgovac u biti nepošten, seljak u sebi to ipak misli. Time se uostalom i opravdava što on do svog poštenja na sajmu manje drži: »Kako ćeš s lopovom nego lopovski!«

Ne treba dalje dokazivati zašto seljak od toga novoga američkog kukuruza može strepeti kao od opasnosti moralnog izopačavanja, a od stručnjaka koji mu ga propagira, kao od vraga koji ga iskušava. Ponovimo još jednom, taj hibridni kukuruz prijete uništenjem seljaka, kvareći ga i atakirajući na njegov moralni integritet.

Kad bi se barem moglo računati s tom cijenom! Čovjek mora zaraditi za život i prodavati kako najbolje može. Bilo je, međutim, 1959. godine opće uvjerenje da je cijena hibrida previsoka. Što bi bilo kad bi svi počeli uzgajati hibrid: »Što bi

uradili u zadrugama sa svim tim kukuruzom?» Cijena će mu pasti i »opet ćemo biti u škripcu«. Na takvu zabrinutost, uostalom i opravdanu, jer je od 1960. godine cijena hibridu počela padati, ekonomist odgovara svojom neopozivom logikom: »Uzgajajte samo kukuruz na cijeloj površini gospodarstva, kukuruz na kukuruz bez plodoređa – to je moguće uz današnja gnojiva – i na deset ili petnaest hektara po sedamdeset kvintala, i po sadašnjoj cijeni stvorit ćete suho zlato; iskoristite ovo vrijeme dok traje da biste uložili koliko god možete, uvećali i opremili gospodarstvo; kad cijena jednom padne, lako ćete se usmjeriti na drugu kulturu«. I, eto, logičkog ishoda takvog sustava kojemu nas vodi uvođenje hibridnog kukuruza: potpuno uništenje sustava tradicionalnih kultura koji se zamjenjuje monokulturom, kraj ekonomske neovisnosti i sigurnosti seljaka, koji se pretvara u špekulanta. Avantura i moralna iskvarenost.

Da je seljak stekao stručnost ili znanje koje bi ga osposobilo da upozna i razumije osnovne mehanizme suvremene ekonomije, mogao bi pratiti razvoj tržišta i predviđati. Nekad je svoj kukuruz uzgajao kako bi tovio svoje svinje i guske te ih prodavao kupcima iz Paua ili drugih mjesta. Imao je pregled tog procesa i mogao ga je djelomično i kontrolirati. Sada mora proizvoditi znatno više i sve kao sirovinu isporučivati zadrugi. Mnogi krajevi u Francuskoj, od kojih neki i nisu uzgajali kukuruz, gotovo istodobno uvode hibrid. U pokrajini Beauce, gdje ipak ne grije bearsko sunce, hibrid zamjenjuje repu. Zato je razumljivo pitanje: »Što li rade u Parizu sa svim tim kukuruzom?«, »Kažu da će ga izvoziti u Jugoslaviju, tamo kao da ga nema dovoljno?«, »I vele da će ga sa Zajedničkim tržištem trebati još više.« Sva ta razmišljanja odaju neku vrstu zaprepaštenosti poljoprivrednika nad tim golemim količinama kukuruza, kojima oni ne mogu zamisliti ni odredište ni uporabu, i strepnju proizvođača koji sebe samoga vidi kako pridonosi tom gomilanju.

Da ne bi napustili svaku kontrolu cijena i tržišta, poljoprivrednici se mogu udruživati u zadruge i sindikate. Svojim utjecajem na vlastiti sindikat, mogu postići da cijena ne padne prebrzo. Zadruge mogu uskladištiti viškove i istraživati tržište. I te institucije, kako smo vidjeli, često zabrinjavaju poljoprivrednika ali i samu vlast, i on se podjednako osjeća nemoćan i naspram jednih i naspram drugih. On ih rijetko kada razlikuje, a kada ih poistovjećuje u svom strahopoštovanju, sasvim prirodno dolazi na pomisao da je taj hibridni kukuruz novo sredstvo kojim se koriste vlasti i administracija za uplitanje u njegov posao. On čak može doći do ovog zaključka: »Kažu mi da ću više zaraditi s tim kukuruzom, to je bez sumnje zato da bi mi izvukli veći porez, jer danas svaki seljak radi za poreznika.«

Navara se uvijek htjela držati malo po strani od Francuske, od Pariza i njegovih funkcionara, i tamo su posebno ljubomorni na svoju neovisnost.

Jedan poljoprivredni proizvođač, koji je znalački uzgajao hibridni kukuruz, sažeo je sve rečeno na izražajan način: »Taj novi kukuruz tjera vas da preispitate stare navike.« No ovoj prosudbi prihvaćanja smjesta je dodao i jedno ograničenje: »Ti nas Amerikanci dolaze gnjaviti!« Drugi je seljak obrazložio središnju misao takvog rasuđivanja: »Uvijek bolje! Uvijek više! Pa nismo mi na prinudnom radu!«, dok je

treći to potvrdio riječima: »Nekad se s manje rada živjelo bolje, danas radite kao blesavi da biste hranili druge.« Onaj isti koji je naslućivao kraj beamske poljoprivrede, nije obrazložio svoju tvrdnju. Pripisao je taj ishod hibridnom kukuruzu, ne videći u njem preteču čitave tehničke civilizacije koja sa svih strana osvaja seljačku civilizaciju, neopozivo osuđenu zahtjevima tehnološkog i ekonomskog napretka. Kako je Amerika prototip takve nove civilizacije, razumljivo je zašto Bearnežani zamjeraju Amerikancima što »ih dolaze gnjaviti«. To je nova inkarnacija »drugih« ili naprosto »onih« kojima su Francuzi, a seljaci posebice, oduvijek zamjerali što »ih ne ostavljaju na miru«.

Između utrlog puta i avanture seljak, kao i mnogi Francuzi, ne vidi svoj srednji put, jer ne raspolaže izvorom informacija i proračunom koji bi ga učinili gospodarom avanture što mu je nameću tehnološki napredak i tržište. Nije on sasvim uvjeren da je prošlost bila tako ugodna kako pričaju, ali išlo se putom što su ga utrli naraštaji, putom čije su opasnosti, prepreke i neravnine bile poznate. Sada se naprotiv treba »upustiti«, nije posve jasno zašto niti u što, uzdajući se u stručnjake i upravnike koji su saveznici više »Njima« nego »Nama«.

Taj pojam »upustiti se«, što ga tako često koriste poljoprivrednici govoreći o hibridu, dobro izražava duboka čuvstva seljaka koji uživa u svojoj navici ugodne nepokretnosti ili, bolje rečeno, u sitnim pomacima, i koji je najednom zahvaćen snažnom strujom kojoj se sav mora predati, a čije mu je ušće nepoznato. Plivač koji se po prvi put otiskuje od mimoga žala da bi zaplivaio po golemom uzburkanom moru, vjerojatno je obuzet sličnim osjećajem.

Henri Mendras

National Centre for Scientific Researches, Paris, France

One Innovation: Hybrid Maize

Summary

This minuted and at the same time simple Mendras's analysis of the diffusion of hybrid maize in the south-west France shows rarely complex psychic and social mechanisms of the diffusion of innovation into the village – even then when, from the agro-technological point of view, the transition from the domestic to hybrid maize is very simple one and the economic superiority obvious. Taking the results of the inquiry made among the peasants in the Nay valley in 1960 as well as other sources as the basis for his analysis, the author proved that the peasants accepted hybrid maize after some five or six years – the period needed for hybrid maize to acclimatize in the area and for peasants to make sure of its advantage over the domestic »Biscayan bulky rusty« one. For, peasants do not make decisions upon the mere technical and economic rationality like the agronomists and other experts do. The peasants follow another type of rationality: the peasant hesitates because of insecurity, as he has to give up closed peasant's economy and to enter the market economy, and since the market economy brings along the change of the way of life, for peasant it is equal to an adventure. When making decision the peasant also uses the criteria of moral valuation, and it is completely different system of rationality and values: from the domestic maize's (to peasant obvious) aesthetic and nutritive qualities for breeding of poultry and pigs (domestic maize is nicer and better), different measures of the quantity of yield, the fact that the hybrid is originally from America where from other bad things came, Manichaeism moralizing that the foreign is better than the domestic and the need for the hybrid to be tested in the same growing conditions as the domestic one, to the neighbour's sarcasm and ironic remarks because an individual peasant's hybrid has late vegetation and harvest, as well as the acceptance of one's own de-qualification and immaturity.

The peasants have accepted the hybrid upon its integration in the system of cultures, and with the change of the traditional use of maize it found its place in the arrangement of cultures, the production system and commercialization. It was only in 1959 that the breeding of pigs ceased to be lucrative, because of the poor sell. Hybrid maize meant simple and limited change within the production system that was opposite to the peasant's »spirit« since instead of the »final product« – a fat pig that required work and care, he had to sell the »raw« vegetal product, maize. The peasant is a master of his trade and maize is no sort of a »master-piece« that should be attributed to its »creator's« ability and experience in equal way.

Secondly, the peasants realized that the hybrid was showing the way to a whole series of changes. Several years later they had to introduce other expensive changes: growing hybrid is economical only on large areas and that requires expensive mechanization (tractor,

picker etc.) and intensification, seeding on the best grounds and replacing stubble grains with maize (reducing meadows – that generations were longing for – to mere fields, and the fields under maize which isn't good for making bread as wheat is, arises general detestation, in particular because the fields are then again being turned into meadows), the introduction of advisor who replaces the father with the necessity for peasant to learn the whole life as there is no more a tested procedure he can rely on, as well as the dependence on the co-operative, on the loans that are decided about by the very same people who even earlier made decisions about the peasants. All in all, the final consequence of this apparently small change is the peasant's deprivation of independence and the change of his way of life. If domestic farming is understood as the traditional peasantry and peasant's society, hybrid maize kills it because it destroys small farmers and through this the whole system of social stratification and forms of social life. The former Béarnaise village dies and it is aware of that. For that reason the peasants' worry and fear are justified. Behind the inauguration of that new maize there are some rear political intentions that the peasants did not see. The author also elaborated different attitude of »the red« (communists) and »the righteous« (Catholics) towards this novelty, and showed as well that the Church formed an alliance with technical progress and economy success.

The author made the analysis from the peasant's point of view and for that reason in terms of purpose, methodology, category and interpretation his examination of the dynamics of introduction of hybrid maize – depending on the family smallholdings' assets – belongs among the rare impeccable studies of the diffusion of innovation. Simply, it reveals the role of social, demographic, culture and other factors, like the great stimulating role of the offspring, the impact of the father and son relationship (in particular in the patriarchal type of family) – along with technological and economic ones – in the decision making, as well as the gap that hybrid maize made between those who can adopt it and who find it lucrative and those who refuse it or who, adopting it, only temporarily mend their already shaken economic situation.

Key words: hybrid maize, way of life, diffusion of innovation and agricultural production system, peasants' decision making.

Henri Mendras

Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, France

Une innovation: le maïs hybride

Résumé

Dans cette analyse à la fois minutieuse et simple de la diffusion du maïs hybride dans le Sud-Ouest de la France, H. Mendras présente les mécanismes psychiques et sociaux rarement complexes de la diffusion des innovations en milieu rural – même quand du point de vue agrotechnique la transition du maïs autochtone au maïs hybride est très simple et la supériorité économique évidente. Sur la base des résultats d'une enquête faite auprès des paysans de la vallée Nay en 1960 et d'autres sources, l'auteur a prouvé que les paysans ont accepté le maïs hybride au bout de cinq à six ans, temps qui a été nécessaire pour qu'il s'y acclimate et pour convaincre les paysans de son avantage sur le maïs autochtone, le grand roux basque. Car le paysan ne prend pas une décision sur la base de la simple rationalité technique et économique comme les agronomes et les spécialistes, mais sur la base d'un autre type de rationalité: le paysan hésite en raison de l'incertitude, car il doit délaïsser une économie agricole fermée et s'intégrer dans une économie de marché, et, puisque cette économie de marché entraîne un changement de son mode de vie, c'est pour lui se lancer dans l'aventure. Pour décider, le paysan applique aussi les critères de valorisation morale, et c'est un autre système de rationalité et de valeur: à commencer par (évidentes pour le paysan), les qualités esthétiques et nutritives du maïs autochtone pour l'élevage des volailles et des porcs (il est plus beau et meilleur), sa compréhension différente de la quantité du produit récolté, le fait que le maïs hybride provienne d'Amérique d'où sont aussi venus d'autres maux, la moralisation manichéenne – un produit étranger est-il meilleur qu'un produit du pays, et la nécessité que l'hybride se présente dans les mêmes conditions de culture que le maïs autochtone, jusqu' au sarcasme et l'ironie des voisins parce que l'hybride du paysan a du retard dans sa croissance et la récolte, puis le fait d'accepter sa propre dequalification et son manque de maturité.

Les paysans ont adopté l'hybride quand ce dernier s'est intégré dans le système des cultures; l'hybride a obtenu sa place dans la répartition des cultures, dans le système de production et de commercialisation, quand a commencé le changement dans l'utilisation traditionnelle du maïs. Ce n'est qu'en 1959 que l'engraissement des porcs a cessé d'être rentable, car ils se vendaient mal. Le changement simple et limité que le maïs hybride représentait dans le système de production était contraire à l'«esprit» du paysan, car au lieu du «produit fini», le porc gras, exigeant du travail et des soins, il devait vendre un produit végétal «brut», le maïs. Le paysan est maître dans son métier, et le maïs n'est d'aucune manière un «chef-d'oeuvre» qui serait pareillement dû à l'expérience et à la compétence de son «créateur».

Deuxièmement, les paysans ont vu que l'hybride était un précurseur de toute une série de changements. Après quelques années, ils ont dû introduire d'autres changements onéreux:

la culture est économique sur de plus grandes surfaces, or cela exige des machines agricoles coûteuses (tracteur, ramasseuse, etc.), une intensification, une plantation sur les meilleures terres et le remplacement des céréales à chaume par le maïs (faire des prés, convoités par des générations, de simples champs, et ce couverts de maïs qui ne sert même pas à faire du pain comme le blé, provoque l'indignation générale, tout particulièrement parce qu'ils redeviennent ensuite des prés), la présence du conseiller, qui remplace le père, avec la nécessité pour le paysan d'apprendre toute sa vie, car il n'y a plus de procédé - expérimenté auquel il pourrait se fier, de même que la dépendance d'une coopérative, de crédits dont décident ceux qui décidaient avant en ce qui concernait les paysans. Tout compte fait, la conséquence finale de ce changement, petit à première vue, est pour le paysan la perte de son indépendance et le changement de son mode de vie. Le maïs hybride tue l'agriculture autochtone, si nous entendons par là la paysannerie traditionnelle et la société agricole; en effet, il ruine les petits agriculteurs et, de cette manière, l'ensemble du système de la stratification sociale et de la forme de la vie sociale. Le village de Béarn de jadis meurt et il en est conscient. C'est pourquoi l'inquiétude et la crainte des paysans sont justifiées. Derrière l'introduction de ce nouveau maïs il y a quelque arrière-pensée politique qu'ils ont vue. L'auteur a aussi traité l'attitude différente «des rouges» (les communistes) et «des justes» (les catholiques) à l'égard de cette innovation, et il a montré que l'Église avait conclu une alliance avec le progrès technique et la réussite économique.

L'auteur a effectué l'analyse du point de vue des paysans. Et c'est pourquoi son analyse de la dynamique de l'introduction du maïs hybride, en fonction des superficies des exploitations familiales, fait partie des études sociologiques - rarement opportunes, méthodologiques, catégorielles et interprétatives impeccables - de la diffusion des innovations. Tout simplement, il est clair quel est le rôle des facteurs sociaux, démographiques, culturels et autres dans la décision, outre les influences technologiques et économiques, par exemple le rôle important et stimulant de la postérité, l'influence des rapports entre le père et le fils (surtout dans les familles de type patriarcal) et la division que le maïs hybride a provoquée entre ceux qui peuvent l'accepter et pour lesquels c'est rentable, et ceux qui le refusent, ou encore l'acceptent seulement temporairement pour améliorer leur position économique-déjà entamée.

Mots-clés: maïs hybride, mode de vie, diffusion des innovations et système de la production agricole, décision des paysans.